

Ks. Piotr Sroczyński*

EFEKTYWNOŚĆ OCENIANIA KSZTAŁTUJĄCEGO NA LEKCJI RELIGII

THE EFFECTIVENESS OF FORMATIVE ASSESSMENT IN RELIGION LESSONS

Abstract: Formative assessment was presented from the point of view of its effectiveness in the teaching work of religion teacher – as a style of teaching, and from the point of view of its recipient (i.e. the student) – as a style of learning. All the elements that make up the overall formative assessment strategy were analysed, i.e. lesson objectives, assessment criteria, feedback, formative versus summative assessment, parents in formative assessment, key questions, questioning techniques, peer assessment and student self-assessment. They bring results for both teacher and pupil. This is because they deepen the satisfaction and professional competence of the catechist as well as the knowledge, attitude and skills of the pupils. Formative assessment adapts the catechist's overall work to the increasingly growing educational needs of the catechised and their parents. It is a very effective and innovative didactic strategy, significantly increasing the effectiveness of religion lessons.

Keywords: formative assessment, catechised, catechist, religion lesson, catechesis.

Idea oceniania kształtującego dotarła do Polski w 2002 r. z Wielkiej Brytanii, gdzie stwierdzono, że tego typu podejście skutecznie podnosi efektywność nauczania w szkole. Ocenianie kształtujące to sposób pracy nauczyciela i uczniów, który polega na systematycznym pozyskiwaniu informacji o przebiegu procesu uczenia się. Dzięki niemu nauczyciel może modyfikować dalsze nauczanie i dawać uczniom informację zwrotną, pomagającą im w nauce. Ocenianie kształtujące jest więc powiązane z dobrym i odpowiedzialnym procesem nauczania i uczenia się. Skupia się zasadniczo na tym, jak uczyć się uczniowie, by w efekcie móc udoskonalić

* Ks. Piotr Sroczyński – doktor habilitowany nauk teologicznych (katechetyka), kierownik Katedry Katechetyki Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu, ORCID: 0000-0001-8643-5598.

podejmowane przez nich wysiłki w osiągnięciu sukcesu. Wszystko to odbywa się w obrębie 45-minutowych lekcji.

Aby czas, jaki nauczyciel spędza z uczniami, był efektywny, czyli wydajny i skuteczny¹, należy z dużą dbałością o szczegóły i pełną świadomością określić, jakie cele zamierza się osiągnąć oraz jakimi kryteriami oceniania się posłużyć. Podejmując pracę w oparciu o tę strategię, można rozpocząć od stosowania pojedynczych jej elementów, stopniowo, w miarę upływu czasu, wdrażając do nowego stylu nauczania kolejne. Jednak pełny sukces i obopólną satysfakcję nauczyciela i uczniów gwarantuje praca oparta o pełne korzystanie z wypracowanych wymagań oceniania kształtującego. Badania współczesne pokazują, że

stosowanie oceniania kształtującego przez jeden rok szkolny może dać efekty od sześciu do dziewięciu miesięcy dodatkowej nauki. Jest to najbardziej ekonomiczny sposób podnoszenia skuteczności szkolnego nauczania. Dla porównania, wymagające dużo większych nakładów zmniejszenie liczebności klas, może przynieść efekt trzech dodatkowych miesięcy nauki².

Ocenianie kształtujące można stosować na każdym etapie edukacji religijnej. Nie ma tutaj ograniczeń związanych z poziomem wiedzy uczniów, zdolnościami, intelektem. Największe efekty oceniania kształtującego można zobaczyć w pracy z uczniami biernymi lub słabo wierzącymi³. Celem artykułu jest więc ukazanie efektywności, czyli wydajności i skuteczności oceniania kształtującego na lekcji religii.

1. ELEMENTY OCENIANIA KSZTAŁTUJĄCEGO

Całokształt oceniania kształtującego zawiera się w jasno sprecyzowanych elementach. Należą do nich: cele lekcji, kryteria oceniania, informacja zwrotna, ocenianie kształtujące a ocenianie sumujące, rodzice w ocenianiu kształtującym, pytania kluczowe, techniki zadawania pytań, ocena koleżeńska i samoocena uczniowska.

Przystępując do pracy w oparciu o wyżej wymienione elementy oceniania kształtującego, najpierw trzeba przygotować odpowiednie podłoże w postaci dobrej atmosfery we wzajemnych relacjach, która będzie sprzyjać procesowi nauczania i uczenia się. Należy rozpocząć od zaangażowania uczniów w proces ich własnego uczenia się. Nie można niczego przed nimi zatajać, wręcz przeciwnie, trzeba wszystko jasno przedstawić, zaprezentować w taki sposób, aby uczeń czuł się częścią tego, co za chwilę ma się wydarzyć. W niektórych opracowaniach

¹ Por. *Słownik języka polskiego*, t. 1, red. M. Szymczak, Warszawa 1994, s. 516.

² D. Sterna, *Ocenianie kształtujące w praktyce*, Warszawa 2014, s. 7.

³ Por. A. Zellma, *Ocenianie kształtujące w nauczaniu religii – od teorii do praktyki*, „Katecheta” 2014, nr 2, s. 6.

dotyczących tego zagadnienia proponuje się nawet zawarcie pewnego rodzaju kontraktu, wspólne wypracowanie jego założeń oraz kryteriów sposobu oceniania.

Zmienia się zatem rola nauczyciela: przestaje być wykładowcą, a staje się pomocnikiem ucznia, asystentem w zdobywaniu przez niego wiedzy. Różnica jest zasadnicza – teraz to uczeń się uczy, a nie nauczyciel go naucza. Jednak by tak rzeczywiście było, uczeń musi dokładnie wiedzieć, czego się uczy i po co, a to wymaga od nauczyciela wcześniejszego planowania⁴.

Przechodząc od ogółu do szczegółu, należy się bliżej przyjrzeć elementom strategii oceniania kształtującego.

1.1. CELE LEKCJI

Należy zaznaczyć, że cel lekcji nie jest tym samym, co temat lekcji. Uczniowie nie są w stanie z samego tematu lekcji wysnuć praktycznego wniosku, po co się uczą? Jeżeli zaś nie znajdują odpowiedzi na tak podstawowe pytanie, niejednokrotnie prowadzi to do utraty zainteresowania, zanim w ogóle rozpocznie się przygoda z nauką, do rozdrażnienia, a w sytuacjach skrajnych nawet do agresji. Są to niepożądane sytuacje, które – jak się okazuje – można wyeliminować z rzeczywistości lekcyjnej.

Potrzebę określenia celów lekcji można wytłumaczyć przez analogię do planowania wycieczki. Jeżeli zamierza się pojechać w konkretne miejsce, można po prostu tam pojechać, zobaczyć, jak wygląda, zwiedzić je i wrócić do domu albo uczynić wyjazd bardziej atrakcyjnym. Planując wycieczkę do konkretnego miejsca, można sprawdzić wcześniej, jakie trasy do niego prowadzą, co można dodatkowo zwiedzić po drodze, aby mieć satysfakcję z dobrze wykorzystanego czasu. Nie można wartościowych obiektów, czekających po drodze, pozostawić kwestii przypadku. Taka sama sytuacja dotyczy przebiegu zajęć lekcyjnych. Uczniowie mają prawo, a nawet potrzebę wiedzieć, dokąd zmierzają, rozpoczynając każdą lekcję. Nauczyciel religii rozpoczynając lekcję musi się więc pochylić nad kilkoma podstawowymi pytaniami: Po co uczy uczniów danego tematu? Co by chciał, aby jego uczniowie umieli? Dlaczego mają to umieć? Do czego przyda się to im w życiu? Udzielając sobie odpowiedzi na tak postawione pytania, nauczyciel religii sprawia, że cel lekcji staje się wspólną częścią pracy jego i uczniów. Najtrudniejszą jednak częścią, w obrębie ustalania celów lekcji, jest sformułowanie ich w języku ucznia⁵. Nie powinno się ograniczać lekcji religii tylko do zaplanowania w niej

⁴ D. Sterna, *Nauka przez ocenianie*, „Psychologia w Szkole” 2010, nr 2, s. 37.

⁵ Por. P. Bąbel, *Kształtująca ocena oceniania kształtującego*, „Psychologia w Szkole” 2007, nr 4, s. 61-62.

aktywnego udziału uczniów, ale też do uzyskania efektów wspólnie spędzonego czasu.

Przykład:

Temat lekcji religii: Opiekun dany przez Boga. Anioł Stróż⁶.

Cel lekcji w języku ucznia: Nauczysz się współpracy ze swoim Aniołem Stróżem.

Powyższy przykład doskonale potwierdza, że temat lekcji religii nie jest tożsamy z celem lekcji. Temat lekcji ma w sobie coś z tajemnicy, a jednocześnie z bliskości. Ile osób, tyle sposobów na pokazanie głównego celu. Dlatego należy podkreślić, że określanie celów lekcji według założeń oceniania kształtującego ma stworzyć element partnerstwa na lekcji religii: uczeń będzie wiedział, co się będzie działo, przygotuje się mentalnie do podjęcia konkretnej pracy oraz uświadomi sobie, jaką wiedzę powinien wynieść po zakończeniu lekcji religii.

Ponadto formułowanie celów lekcji w języku ucznia utwierdzi go w przekonaniu, że katecheta jest tylko lub aż tym, który będzie go prowadził i pomagał, ale nie nauczy się za ucznia. Służy temu zapisywanie celów w drugiej osobie liczby pojedynczej trybu oznajmującego: (TY!) Nauczysz się...

Ostatnią ważną kwestią w działaniu skierowanym na określaniu celów lekcji religii jest to, aby cel zapisany w języku ucznia w sposób dla niego zrozumiały towarzyszył mu przez całą lekcję w widocznym dla niego miejscu. Zaleca się więc drukowanie bądź zapisywanie go na bocznej tablicy, ale nie w okolicy tematu. Jeżeli praca w oparciu o ocenianie kształtujące będzie prowadzona systematycznie, dobrze wyznaczyć stałe miejsce eksponowania uczniom ich celów uczenia się.

Podsumowując,

określanie celów uczenia się, a następnie śledzenie postępów uczniów w ich osiąganiu, czyni proces uczenia się bardziej przejrzystym. Uczniowie nie muszą zgadywać, co mają zrobić, aby osiągnąć sukces. Uczą się samodzielnie śledzić swoje postępy i przez to stają się bardziej pewni siebie⁷.

Na początku (choć można tę metodę stosować na stałe) dobrze wprowadzić zasadę zdań podsumowujących, aby ułatwić uczniom określenie stopnia opanowania wiadomości i umiejętności realizowanych w ramach danej lekcji religii. Można w tym celu wykorzystać wiele technik, ale wszystkie zazwyczaj opierają się na zdaniach podsumowujących, które należy dokończyć. Mogą one brzmieć następująco:

- Dzisiaj przypomniałem/łam sobie...
- Zaskoczyło mnie, że...
- Ważne było dla mnie...

⁶ Por. *Szczęśliwi, którzy szukają prawdy. Podręcznik do religii dla klasy 5 szkoły podstawowej*, red. K. Mielnicki, E. Kondrak, Kielce 2020, s. 178-180.

⁷ J. Strzemieczny, *Dlaczego ocenianie kształtujące?*, „Dyrektor Szkoły” 2005, nr 5, s. 16.

- Osiągnąłem/łam...
- Stwierdzam, że...

Dla urozmaicenia można takie zdania rozlosować wśród uczniów i pozostawić do osobistej refleksji, polecić przedyskutować w parach lub pozwolić wypowiedzieć się głośno na forum klasy. Jeżeli ktoś ma trudność z odpowiedzią lub dokończeniem wylosowanego zdania, a zna cel lekcji religii, będzie potrafił sam oszacować, czego i ile mu brakuje do zrealizowania celu w pełnym jego zakresie. W ten sposób staje się świadomym uczestnikiem procesu uczenia się.

1.2. KRYTERIA OCENIANIA

W tym elemencie oceniania kształtującego na lekcji religii należy się skupić na określeniu tzw. NACOBEZU, czyli ***na co będę zwracać uwagę w czasie oceniania***⁸. Jest to kolejny niezwykle istotny element współpracy nauczyciela religii i katechizowanych. Ocenianie w systemie szkolnym nie jest niczym nowym, jak dotąd opierało się na ocenianiu wiedzy wynikającej z wymagań programowych. Jednak z takiego podejścia wynikało tyle, że dla ucznia było tajemnicą, o co zapyta nauczyciel w czasie sprawdzianu, czyli najlepiej było umieć wszystko! Jednak nie na tym rzecz polega, aby ocena była powodem zastraszania uczniów.

Wskazując uczniom cel, zachęciliśmy ich do nauki. Teraz czas na podzielenie się z nimi kryteriami sukcesu, czyli informacją, czego będziemy od nich wymagać po realizacji danego tematu. Równocześnie damy im też ważny sygnał, że w naszej wspólnej pracy wszystko jest jawne, że nie mamy zamiaru złapać ich na niewiedzy, że chcemy docenić, czego się nauczyli z zakresu, który wcześniej ustaliliśmy⁹.

Wydawać by się mogło, że skoro uczniowie znają cel lekcji, to „nacobezu” wydaje się już zbędne. Jednak tak nie jest. Widać to po funkcji, jaką pełnią te dwa następujące po sobie elementy oceniania kształtującego. O ile cele lekcji buduje się w oparciu o pytanie: Po co (ja uczeń) mam się tego uczyć?, o tyle „nacobezu” odpowiada na pytanie: Co (ja nauczyciel) będę chciał sprawdzać? lub inaczej O co (ja nauczyciel) zapytam na sprawdzianie? Jeszcze dokładniej można to określić w taki sposób: Cele lekcji – po co się czegoś uczyć jako uczeń. „Nacobezu” – co dokładnie uczeń ma umieć.

Do tej pory podstawową funkcją oceny było sprawdzenie wiedzy ucznia. Natomiast ocenianie kształtujące poprzez pracę opartą na „nacobezu” chce przede wszystkim postawić ucznia w sytuacji, w której będzie on wiedział, czego i w jaki

⁸ Por. *Ocenianie kształtujące. Dzielimy się tym, co wiemy!*, z. 2: *Nacobezu*, red. D. Sterna, A. Dojer, s. 1-32, <<https://spzawadkaosiecka.pl/Zeszyt%20Dzielimy%20-%20Nacobezu.pdf>> [dostęp: 5.11.2023].

⁹ D. Sterna, *Nauka przez ocenianie*, s. 37.

sposób ma się nauczyć, aby osiągnąć kryterium sukcesu. Dlatego też warto podkreślić, że

w ocenianiu kształtującym ocena ma pokazać uczniowi, na którym etapie uczenia się znajduje. Jasne kryteria oceniania już na wstępie ukierunkowują uczenie się. Uczeń będzie wiedział, co jest ważne, na co powinien położyć większy nacisk lub zwrócić uwagę¹⁰.

Takie podejście do procesu nauczania i uczenia się skutkuje wyeliminowaniem elementu stresu i strachu przed niewiadomą. Uczeń skieruje swoje wysiłki na opanowanie tych wiadomości i umiejętności, które zostały wskazane przez katechetę jako ważne. Katecheta z kolei, po zastosowaniu „nacobezu” w swojej pracy dydaktycznej, *będzie zobowiązany do jednoczesnego przestrzegania wcześniej określonych wymagań*. To sprawi, że z większą dokładnością będzie starać się określać cele i oczekiwania, by później uniknąć sytuacji, w której nagle sobie o czymś przypomni i zaskoczy uczniów nieutrwalonymi bądź niewyćwiczonymi wymaganiami. Korzyścią zaś dla katechety będzie fakt, że po zastosowaniu się do wymagań określonych w „nacobezu” po pierwsze zminimalizuje ryzyko wystąpienia skarg dotyczących otrzymanych przez uczniów ocen, a po drugie jego wysiłki zostaną nagrodzone coraz lepszymi ocenami podopiecznych. A jak wiadomo, lepsze oceny są bardziej motywujące do pracy niż zła ocena lub negatywny komentarz. Będzie to sygnał, że katechizowani posiadają wiedzę, jaka została w celach lekcji religii wyznaczona, a w „nacobezu” określona przez katechetę. W wyniku takich działań unika się nieścisłości w formułowaniu wymagań.

Przykład:

Nie powie się już: Nauczcie się opowiadać o Aniele Stróżu.

Zaproponujemy natomiast: Jakie zadania Pan Bóg wyznaczył Aniołom Stróżom? Jak odwdziżyć się Aniołowi Stróżowi za jego pomoc? Jak współpracować z nim?

[...] ustalenie «nacobezu» przyniesie pożądane efekty, jeśli stanie się stałym elementem lekcji. Uczniowie muszą się do niego przyzwyczaić, zaufać mu i zacząć z niego korzystać. Warunkiem tego jest konsekwencja w stosowaniu kryteriów oceniania¹¹.

1.3. INFORMACJA ZWROTNA

W tym momencie należy zaznaczyć, że celem oceniania kształtującego jest dawanie uczniom informacji, która pomoże im się rozwijać. Dlatego też całokształt działań oceniania kształtującego zmierza ku poprawie jakości uczenia się uczniów.

¹⁰ Tamże, *Ocenianie kształtujące w praktyce*, s. 49.

¹¹ Tamże, s. 56.

Dobra informacja zwrotna jest sztuką i zawsze powinna zawierać cztery elementy:

- wyszczególnienie i docenienie dobrych elementów pracy ucznia;
- odnotowanie tego, co wymaga poprawienia lub dodatkowej pracy ze strony ucznia;
- wskazówki, w jaki sposób uczeń powinien poprawić ocenę;
- wskazówki, w jakim kierunku uczeń powinien pracować dalej¹².

Jest to właśnie ten element, który sprawia, że ocenianie, o jakim mowa, ma właśnie znaczenie kształtujące. Informacja zwrotna stanowi wręcz podstawę całej strategii oceniania kształtującego, skierowanego na nauczanie uczniów uczenia się.

Dobra informacja zwrotna nawiązuje do znanych uczniowi: celów uczenia się i «nacobezu». Dzięki takiej informacji zwrotnej proces uczenia się staje się dla ucznia zrozumiały i przejrzysty. A takie uczenie się modeluje umiejętność uczenia się¹³.

Teraz warto pochylić się nad tym, co kryje się pod pojęciem „dobrej” informacji zwrotnej? Najważniejsze, żeby była ona bardzo konkretnie sformułowana i w sposób przejrzysty zakomunikowana uczniowi. Nie wystarczy podsumować osiągnięć katechizowanego komentarzem „dobra praca”, bo nie jest to dla niego jasny komunikat, nie będzie wiedział, co konkretnie w tej pracy było wykonane „dobrze”. Informacja zwrotna musi być skupiona wokół konkretnych efektów pracy ucznia. Nie chodzi o to, żeby potwierdzała wystawiony stopień, ale wskazywała, co się udało osiągnąć, a nad czym należy popracować, żeby następnym razem uzyskać jeszcze lepszy wynik. I tu trzeba zaznaczyć, że komentarz zawsze powinien rozpoczynać się od tzw. pozytywów, ponieważ informacja zwrotna pełni funkcję wspierającą i motywującą¹⁴. Bywają takie przypadki, że trudno wskazać jakieś pozytywne aspekty w pracy katechizowanego. Mając w świadomości funkcję informacji zwrotnej, trzeba więc zapewnić ucznia, że przez otrzymanie złej oceny nie odrzucamy go, nie skreślamy jego szans na osiągnięcie sukcesu w przyszłości. To mogłoby doprowadzić do tego, że katechizowany usiadł w ławce obrażony, stracił motywację i wiarę we własne możliwości. W takim przypadku utwierdza się go w przekonaniu, że jak najbardziej nauczyciel go akceptuje oraz przypomina mu się, że katecheta jest po to, aby nauczyć ucznia się, bo grają przecież w tej samej drużynie. Dlatego każdą krytykę należy dobrze przemyśleć i sformułować w jak najbardziej życzliwy i konstruktywny sposób. Danuta Sterna podkreśla, że

informacja zwrotna nie ogranicza się do jednego komentarza, powinna mieć ciąg dalszy. Uczeń otrzymuje od nauczyciela komentarz zawierający dodatkowe

¹² D. Sterna, *Ocenianie inne niż wszystkie*, „Psychologia w Szkole” 2006, nr 2, s. 16.

¹³ J. Strzemieczny, *Dlaczego ocenianie kształtujące?*, s. 17.

¹⁴ Por. K. Stróżyński, *Ocenianie szkolne* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 3, red. T. Pilch, Warszawa 2004, s. 733-738.

połączenie konkretnej poprawy i poprawia swoją pracę według [...] wskazań¹⁵.

Nie można przy tym zapomnieć, jak ważna może to być uwaga dla rodzica, który przecież jest nieobecny na lekcji. Otrzymuje konstruktywną informację zwrotną, wskazania osiągnięć dziecka z późniejszym skupieniem się na tym, co należy poprawić lub uzupełnić, świadomością, jak pomóc i na czym konkretnie się skupić, jakie umiejętności ćwiczyć. Ocenianie kształtujące zachęca wręcz do podejmowania stałej współpracy z rodzicami katechizowanych¹⁶. Bywa, że 45-minutowa lekcja nie wystarczy niektórym katechizowanym na opanowanie wymaganych treści. Rodzic do tej pory sam wysnuwał wnioski o osiągnięciach swojego dziecka ze stopnia szkolnego. Jednak wystawiony stopień nie był dostatecznym źródłem informowania o jego mocnych i słabych stronach w rozwoju edukacyjnym. Dlatego pisząc informację zwrotną dla ucznia, trzeba mieć na uwadze, że poniekąd będzie ona też listem do jego rodzica na temat postępu poczynionego przez ucznia w procesie edukacyjnym¹⁷.

1.4. OCENIANIE KSZTAŁTUJĄCE A OCENIANIE SUMUJĄCE

W ramach uściślenia tej zależności należy wskazać, że zawsze ocenianie kształtujące połączone z wystawieniem stopnia będzie związane z udzieleniem informacji zwrotnej, zwanej przez niektórych komentarz do oceny. Stopień wraz z informacją zwrotną pozwoli uczniowi określić, na jakim poziomie znajduje się jego wiedza, jak się ona przedstawia do wiedzy wzorcowej czy też pożądanej oraz co powinien nadrobić, aby poprawić swoją sytuację. Ocenianie sumujące nastawione jest z kolei na ocenienie stopniem efektów uczenia się, jest formą podsumowania jakiejś wcześniej omawianej części materiału, która już się zakończyła.

W strategii oceniania kształtującego nacisk jest położony na zmianę podejścia nauczycieli do interpretowania funkcji oceny i oceniania. Stopnie w systemie szkolnym są potrzebne, to nie ulega wątpliwości. Są ważne dla nauczycieli uczniów i rodziców. Jednak ocenianie kształtujące w całym systemie oceniania pochyła się raczej ku określeniu przyrostu posiadanej przez ucznia wiedzy. Służy temu stosowanie wcześniej wspomnianej techniki zdań podsumowujących, które z lekcji na lekcję informują ucznia o stanie jego wiedzy na daną chwilę. Zanim więc dojdzie do oceniania sumującego, jest on w stanie odpowiednio się przygotować, pracując dodatkowo w oparciu o wcześniej opracowane „nacobezu”.

¹⁵ D. Sterna, *Ocenianie kształtujące w praktyce*, s. 100.

¹⁶ Por. P. Sroczyński, *Nauczyciel religii w dialogu z rodziną* [w:] *Dialog w rodzinie*, red. A. Lisiecka-Bednaczyk, Wrocław 2020, s. 131.

¹⁷ Por. tamże.

Podsumowując,

ocena kształtująca [...] to taka ocena, która pomaga uczniowi się uczyć. Ocena sumująca to ocena ustalająca poziom wiedzy ucznia w danym zakresie. Obie oceny są potrzebne, ponieważ uczeń potrzebuje zarówno informacji, co zrobił dobrze i co powinien poprawić, jak i na ile opanował daną partię materiału¹⁸.

Wynika z tego, że wywołująca dotychczas stres ocena sumująca może mieć charakter kształtujący. Daje ona bowiem możliwość do wyciągnięcia wniosków, co prowadzi do dokonania samooceny i zachęci do podjęcia kroków zmierzających do uzupełnienia brakujących wiadomości i umiejętności. Jednak, żeby tak było, w ocenianiu kształtującym zarówno w trakcie nauki, jak i w podsumowaniu pracy musi się znaleźć odpowiedni komentarz katechety, zwany w ocenianiu kształtującym jako informacja zwrotna. Te dwa rodzaje ocen muszą też być konsekwentnie rozdzielone i tak również (czyli rozdzielnie) stosowane.

1.5. RODZICE W OCENIANIU KSZTAŁTUJĄCYM

Każdy nauczyciel religii rozpoczynający swoją przygodę z nauczaniem musi uświadomić sobie, że będzie współpracował z uczniami, ale nieodłącznym elementem tej współpracy będzie stałe zainteresowanie rodziców osiągnięciami ich dzieci¹⁹. Z uwagi na fakt, że rodzice byli wychowywani w tradycyjnym modelu nauczania, należy się spodziewać, że nie wszyscy z jednakowym entuzjazmem podejść do proponowanych zmian. Dodatkowym utrudnieniem będzie uświadomienie rodzicom niezbędnej współpracy na szczeblu nauczyciel religii – katechizowany – rodzic w realizowaniu nowego stylu nauczania.

W relacji uczeń – rodzic stale pojawiają się pytania, które wbrew dobrym intencjom rodziców mogą wpływać na dziecko demotywiąco.

Przykład:

Jaki był temat lekcji religii?

Czy byłeś/łaś pytany przez katechetę?

Czy lekcja religii ci się podobała?

Dzieci męczą się udzielaniem odpowiedzi na tak postawione pytania. Dlatego w ocenianiu kształtującym nie można pominąć ważnej roli rodziców w procesie rozwoju ich dzieci. Trzeba im uświadomić, jak współpracować z katechetą, aby „nie podcinać skrzydeł” dzieciom.

¹⁸ D. Sterna, *Ocenianie kształtujące w praktyce*, s. 60.

¹⁹ Por. A. Foremski, *Współpraca z rodzicami jako niezbędny element oceniania kształtującego*, „Dyrektor Szkoły” 2011, nr 3, s. 24-26.

Nam, naszym dzieciom, naszym rodzicom szkoła kojarzy się ze stopniami. W ocenianiu kształtującym dążymy do zmiany tego przekonania. Wprowadzając ocenianie kształtujące, chcemy, aby rodzice uświadomili sobie, że po to posyłają dzieci do szkoły, aby się uczyły, a nie po to by przynosiły cyferki [...]. Ale trzeba pamiętać, że stopień nie zawsze jest adekwatny do wiedzy i umiejętności ucznia²⁰.

Dlatego oprócz wypracowania techniki umiejętnego zadawania pytań dziecku po powrocie ze szkoły, należy również uświadomić rodzicom, że w ocenianiu kształtującym uczeń nie uczy się dla stopnia. W tym miejscu należy jeszcze raz przywołać rolę informacji zwrotnej, która zawiera wskazówki dla rodzica na temat postępów jego dziecka. Podstawą oceniania kształtującego jest więc ustawiczny, wielowymiarowy dialog. Aby pomóc dziecku, trzeba z nim rozmawiać. Obowiązuje to nauczyciela w szkole, na lekcji, ale też w równym wymiarze rodzica w domu²¹. Zawsze można się odwołać do rzeczywistości zawodowej rodziców w celu zobrazowania i przypomnienia im, jak wygląda sprawa otrzymania oceny niepopartej żadną informacją. Dla przykładu można poprosić rodziców, aby spróbowali wyobrazić sobie, że przychodzi do nich dyrektor i mówi: Za dzisiejszą pracę otrzymuje Pan/ Pani 3+, i odchodzi. Jak się okazuje, nie byłaby to przyjemna sytuacja.

Podsumowując, przypomnienie rodzicom jak dziecko odnajduje się w rzeczywistości szkolnej, co przeżywa, czego potrzebuje, aby dobrze kierować swoim procesem rozwoju jest niezwykle istotne. Dlatego podstawą jest zaproszenie rodziców do stałej współpracy z katechetą dla wsparcia uczniów i ich wysiłków edukacyjnych.

Jeśli rodzice zainteresują się nie tylko wynikami w nauce swoich dzieci, ale również zaczną rozmawiać o tym, czego się dzieci uczą i czego doświadczają w szkole, to może nawiążą z nimi dobry kontakt, staną się ich sojusznikami i w konsekwencji pomogą również nam, nauczycielom²².

1.6. PYTANIA KLUCZOWE

Ideą pytań kluczowych jest takie ich sformułowanie, aby zaciekały uczniów i pobudziły ich do refleksji²³. Jednak jest to jedna z najtrudniejszych technik oceniania kształtującego. W tradycyjnym modelu nauczania pytania te, jak się okazuje, funkcjonują pod nazwą pytań problemowych. Jednak zakres i intencja ich stosowania

²⁰ D. Sterna, *Ocenianie kształtujące w praktyce*, s. 71.

²¹ Por. P. Sroczyński, *Nauczyciel religii w dialogu z rodziną*, s. 132.

²² D. Sterna, *Ocenianie kształtujące w praktyce*, s. 77.

²³ Por. *Ocenianie kształtujące. Dzielimy się tym co wiemy!*, z. 6: *Techniki zadawania pytań. Pytania kluczowe*, red. B. Chodyniecka, M. Swat-Pawlicka, s. 1-32, <<https://www.psp7stalowa.pl/rokszkolny/stale/dokumenty/nauczyciel/ocen-ksztalt/6.techniki-pytan.pdf>> [dostęp: 5.11.2023].

jest nieco różna, raczej pod kątem podsumowania całokształtu wiadomości przed sprawdzianem bądź w ogóle do sprawdzenia tego, co uczeń z lekcji zapamiętał. Natomiast nie skupiały się, jak do tej pory, na refleksji oraz pobudzeniu uczniów do wnioskowania.

W ocenianiu kształtującym pytania kluczowe pełnią następujące funkcje: pokazują uczniom szerszą perspektywę zagadnienia; są ściśle związane z celem lekcji; dotyczą głównej problematyki lekcji; mają spowodować zainteresowanie ucznia tematem²⁴.

Ponadto pytania kluczowe powinny: wzmacniać cele uczenia i przyspieszać ich osiągnięcie; zainteresować uczniów uzyskaniem odpowiedzi; angażować wszystkich uczniów; stawiać uczniom wyzwanie; pobudzać uczniów do samodzielnego myślenia i poszukiwania odpowiedzi; zachęcać do uzasadniania poglądów i sposobu rozumowania²⁵.

Jak już wcześniej zostało zasygnalizowane, ułożenie pytania kluczowego nie należy do najłatwiejszych zadań. Przy ich formułowaniu należy tak zbudować pytanie, aby nie nasuwało żadnej gotowej odpowiedzi, tylko pobudzało do refleksji. Jak się okazuje, w przeciwieństwie do tradycyjnego rozumienia pytań problemowych te stosowane w ocenianiu kształtującym nastawione są nie na sprawdzenie wiadomości wyniesionych z lekcji, ale raczej na zachęcenie uczniów do podjęcia wysiłku, by w sposób twórczy spróbowali znaleźć na nie odpowiedź²⁶. Reasumując, nie chodzi w nich o pochwalenie się przez ucznia zapamiętanymi wiadomościami dotyczącymi tematu lekcji, a raczej zrozumieniem tych treści i umiejętnością wykorzystania ich w szerszym zakresie. Jednak aby osiągnąć pełny sukces w tej technice, trzeba doprowadzić do sytuacji, w której uczeń będzie czuł potrzebę uzyskania odpowiedzi na postawione przez nauczyciela pytanie, będzie jej ciekawy.

Pytanie kluczowe na lekcji religii, w zależności od celów lekcji, może brzmieć następująco:

Przykład:

Kiedy Duch Święty został zesłany?

Jak sądzicie, co w życiu liczy się najbardziej?

Dlaczego mamy być posłuszni Bogu?

Jak możemy spotkać się z Jezusem Zmartwychwstałym?

Stosowanie pytań kluczowych znacząco wpływa na rozwój katechizowanych. Stają się oni niejako specjalistami poszukującymi najlepszego rozwiązania, najtrafniejszej odpowiedzi. Przy ich stosowaniu warto zrezygnować z podnoszenia

²⁴ Por. tamże, s. 79.

²⁵ Tamże, s. 80.

²⁶ Por. tamże, s. 1-32.

rąk. Warto zostawić czas do namysłu, pozwolić swoje propozycje przedyskutować najpierw w parach. Korzystać ze stosowania tego elementu oceniania kształtującego jest warta podjęcia wysiłku przez katechetę, aby sprecyzować dobre, zachęcające do działania pytanie kluczowe.

1.7. TECHNIKI ZADAWANIA PYTAŃ

W rzeczywistości szkolnej zdecydowanie więcej zadaje się pytań zamkniętych, nastawionych na uzyskanie potwierdzenia, że uczniowie potrafią zapamiętać lub zapamiętali treści omawiane na zajęciach. Mało się natomiast mówi o stwarzaniu sytuacji równych szans dla wszystkich uczniów obecnych w klasie. Ile jest dzieci, tyle osobowości i indywidualności. Warto więc pochylić się nad problemem techniki zadawania pytań.

Gdyby zapytać nauczycieli o czas oczekiwania na odpowiedź ucznia, zazwyczaj padnie informacja, że jest on wystarczający dla pytanego, by się zastanowił i prawidłowo odpowiedział. Ale czy na pewno? Warto by było postawić się w sytuacji ucznia i z jego perspektywy przeanalizować problem. Inną kwestię stanowi sposób uzyskania odpowiedzi na pytanie skierowane do całej klasy. Najczęściej w każdej klasie występuje stała grupa uczniów zawsze aktywnych i chętnie się zgłaszających, co powoduje, że pozostali w tym czasie mogą być biernymi uczestnikami tego zdarzenia. Jeszcze w innej sytuacji może się okazać, że nikt się nie zgłosi. Wtedy najczęściej nauczyciel udziela odpowiedzi, podkreślając, że warto to zapamiętać. Niestety, wskazane podejścia do techniki zadawania pytań są z góry skazane na negację i krytykę. Uczniowie, jako grupa, nie czerpią jednakowych korzyści z obecności na zajęciach. Jeżeli nie ma korzyści, nie ma też efektów przetwarzanego tematu.

Aby technika zadawania pytań była zadowalająca dla katechety i przynosiła wymierne korzyści, musi się wiązać z wydłużeniem czasu oczekiwania na odpowiedź ucznia. W ten sposób stwarza się sytuację, w której ci przyjmujący bierną postawę mobilizują się do szukania rozwiązania. Wiadomo również, że uczniowie stresują się, kiedy nie są pewni swojej odpowiedzi. Czasami wolą milczeć, niż się zgłosić i coś źle powiedzieć. Dlatego warto stosować strategię wykorzystywania błędnych odpowiedzi jako podwaliny do poszukiwania tych prawidłowych, bez jednoczesnego krytykowania katechizowanego, który czegoś nie wiedział. Inną metodą na mądre i dobre stawianie pytań jest dopuszczenie wcześniejszego przedyskutowania odpowiedzi w parach. Wtedy odpowiedzialność rozkłada się na dwie osoby, łatwiej podjąć uczniowi „ryzyko” udzielania głośnej wypowiedzi. Również metoda „niezgłaszania się”, czyli „niepodnoszenia rąk” może być w tym zakresie korzystna. Warto ją wykorzystywać, jeżeli pytania skierowane do klasy są

zdominowane przez grupę uczniów najzdolniejszych. Służy to właśnie wyrównaniu szans i zmobilizowaniu, zachęceniu wszystkich do współpracy.

1.8. OCENA KOLEŻEŃSKA

Mimo pozytywnie brzmiącej nazwy tego elementu oceniania kształtującego, nie jest łatwo wypracować taki rodzaj oceny wśród katechizowanych²⁷. Zazwyczaj relacje w grupie lekcyjnej są prześiknięte rywalizacją oraz obserwacją tego, jak ktoś wygląda na tle całej grupy, gdzie w rankingu klasowym się znajduje. W tym miejscu należy zaznaczyć, że w szkole mamy do czynienia z procesem dydaktyczno-wychowawczym. Wypracowanie więc pozytywnych relacji, zwłaszcza na lekcji religii, jest bardzo ważnym aspektem działań.

Ocena koleżeńska uczy brania odpowiedzialności za siebie i innych²⁸.

Polega ona na tym, że uczniowie na podstawie wcześniej ustalonych kryteriów oceniają pracę kolegi, czy koleżanki. Uczeń pełni funkcję oceniającego nauczyciela, recenzuje pracę innego ucznia i daje mu wskazówki²⁹.

Aby móc dokonać takiej oceny, należy wcześniej szczegółowo opracować „nacobezu”, aby uczniowie dokładnie znali zakres wymagań i wiedzieli, co należy punktować. Dodatkowo wiedza ta będzie potrzebna do sformułowania właściwego komentarza dotyczącego sprawdzanej pracy. Pisanie komentarza do pracy kolegi lub koleżanki warto wcześniej przećwiczyć, aby uczniowie utrwalili tę umiejętność i z większą dozą pewności podchodzili do tego zadania. Materiałem ćwiczeniowym może być anonimowa praca z lat ubiegłych. Aby ułatwić pracę, dobrze rozpocząć ćwiczenia pisania komentarza od pracy ocenionej wysoko. Jest to ważne dlatego, że – jak wcześniej było sygnalizowane – komentarz musi w pierwszej kolejności skupiać się na tym, co zostało wykonane dobrze. W miarę opanowania umiejętności dobrze jest przećwiczyć udzielenie oceny koleżeńskiej przy pracy ocenionej nisko, zawierającej błędy. Można też posłużyć się przygotowaną wzorcową instrukcją pisania komentarza do oceny koleżeńskiej.

Stosując ocenę koleżeńską, oszczędzamy czas, który zwykle nauczyciel musi poświęcić na sprawdzenie prac uczniowskich [...] dzięki ocenie koleżeńskiej uczniowie natychmiast, po zrobieniu pracy mogą otrzymać informację zwrotną. [...] Dodatkową korzyścią jest to, że uczniowie wkrótce po wykonaniu pracy mogą przystąpić do jej poprawy. W ciągu jednej lekcji uczeń może otrzymać informację zwrotną, poprawić swoją pracę i otrzymać następną informację zwrotną³⁰.

²⁷ Por. A. Zellma, *Ocenianie kształtujące w nauczaniu religii*, s. 8.

²⁸ D. Sterna, *Urzeczeni OK*, „Psychologia w Szkole” 2007, nr 4, s. 55-56.

²⁹ Por. Taż, *Ocenianie kształtujące w praktyce*, s. 120.

³⁰ Tamże, s. 125.

Dzieląc się odpowiedzialnością nauczycielską z uczniami, powagą i rangą swojego autorytetu jako katechety, przygotowujemy ich do odpowiedzialnego traktowania i oceniania innych. Wykształcamy też prawdziwie koleżeńskie relacje w grupie, oparte na sprawiedliwości i uczciwości.

1.9. SAMOOCENA UCZNIOWSKA

Jest to technika, która w najszerszym zakresie prowadzi do przygotowania katechizowanego do wzięcia odpowiedzialności za swój rozwój edukacyjny oraz sprzyja wykształceniu dobrej postawy osobowej w dorosłym życiu. Taki właśnie jest cel oceniania kształtującego: nauczyć ucznia się, co ma znaleźć odzwierciedlenie w kreowaniu siebie, swojej postawy i związanej z nią różnymi odpowiedzialnościami w życiu dorosłym. W samoocenę chodzi głównie o to, aby przygotować katechizowanego do oceny siebie w danym momencie, określenia ewentualnych luk i braków oraz wskazania kroków, jakie trzeba podjąć, aby osiągnąć zamierzony cel. Jest to niezwykle ważna i przydatna umiejętność. Prowadzi do wypracowania zdolności krytycznego spojrzenia na siebie, jednak w pozytywnym znaczeniu wspomnianej krytyki, nie po to, aby się pognębić, ale żeby trafnie, rzeczowo określić swoją sytuację z zamiarem jej polepszenia. Technika umiejętnego dokonywania samooceny wśród uczniów może przynieść następujące korzyści:

uczniowie stają bardziej samodzielni, odpowiedzialni za swoją naukę oraz zaangażowani w proces uczenia się; uczniowie rozumieją czego się uczą i po co; wzrasta u uczniów poczucie własnej wartości, pewności siebie i motywacji do nauki; uczniowie wiedzą czego jeszcze nie opanowali i czego muszą się jeszcze nauczyć; uczniowie łatwiej się przyznają, że czegoś nie rozumieją i chętniej zadają pytania [...] ³¹.

Jest to umiejętność, którą łatwiej wykształcić niż ocenę koleżeńską. Praca nad dokonaniem oceny wygląda w tych dwóch przypadkach bardzo podobnie, jedyna różnica polega na tym, że przy samoocenie uczeń ocenia sam siebie. Jednak może pojawić się trudność w tym, aby nauczyć się przyjmować i uświadamiać sobie swoje własne braki. Jednak taka umiejętność owocuje w całym przyszłym życiu, dlatego warto podejmować starania, by już od najmłodszych lat uczyć dzieci samooceny ³². Niech to się dzieje najpierw w szkole na lekcji religii w stosunku do wyników w nauce. Później można to przedłużyć na ocenę swojego zachowania w ramach lekcji wychowawczych. Dzięki temu zwiększają się szanse na wychowanie dzieci i młodzieży na osoby krytycznie mądre, rozsądne i odpowiedzialne. Ponadto

³¹ Tamże, s. 133.

³² Por. A. Zellma, *Ocenianie kształtujące w nauczaniu religii*, s. 9.

każdy, kto musi poszukać swoich błędów, wyniesie z tego lepszą i bardziej efektywną naukę, niż gdyby były one po prostu wyartykułowane przez katechetę.

ZAKOŃCZENIE

Ocenianie kształtujące jest starannie przemyślanym systemem pedagogicznym. Jego podstawą jest dziewięć filarów – strategii, które określają cel jego stosowania. Wszystkie strategie są ze sobą powiązane, uzupełniają się i stanowią drogowskazy do skutecznego nauczania i uczenia się. Ocenianie kształtujące, w bardzo szerokim zakresie, skierowane jest na rozwijanie kompetencji tak katechety, jak i ucznia. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że uzyskanie wysokiej efektywności uczenia się przez katechizowanych przekłada się na pogłębienie satysfakcji zawodowej do dalszej pracy przez nauczyciela religii. Wspomniana metoda prezentuje szeroki zakres środków i rozwiązań dydaktycznych. Katecheci mogą sprostać tym samym oczekiwaniom i wymaganiom tak uczniów, jak i ich rodziców. Nauczanie wymusza więc w swoisty sposób potrzebę pójścia „z duchem czasu” oraz stałego dostosowania całokształtu warsztatu pracy katechety do potrzeb edukacyjnych oraz możliwości katechizowanych. Jeżeli więc pojawiają się nowatorskie metody przyczyniające się do wzmocnienia rozwoju katechizowanych i efektywności lekcji religii, jak najbardziej należy po nie sięgać. Nauczyciele religii są po to, by wspierać i służyć pomocą katechizowanym w zakresie dydaktycznym i wychowawczym. Nauczanie religii zobowiązuje bowiem do stałego doskonalenia warsztatu dydaktycznego, do poszukiwania nowych, lepszych metod i form pracy. Należy dokładać wszelkich starań, by zapewnić katechizowanym osiągnięcie zamierzonych celów.

BIBLIOGRAFIA

- Bąbel P., *Kształtująca ocena oceniania kształtującego*, „Psychologia w Szkole” 2007, nr 4.
- Foremski A., *Współpraca z rodzicami jako niezbędny element oceniania kształtującego*, „Dyrektor Szkoły” 2011, nr 3, s. 20-30.
- Ocenianie kształtujące. Dzielimy się tym co wiemy!*, z. 6: *Techniki zadawania pytań. Pytania kluczowe*, red. B. Chodyniecka, M. Swat-Pawlicka, s. 1-32, <<https://www.psp7stalowa.pl/rokszkolny/stale/dokumenty/nauczyciel/ocen-ksztalt/6.techniki-pytan.pdf>> [dostęp: 5.11.2023].
- Ocenianie kształtujące. Dzielimy się tym, co wiemy!*, z. 2: *Nacobezu*, red. D. Sterna, A. Dojer, s. 1-32, <<https://spzawadkaosiecka.pl/Zeszyt%20Dzielmy%20-%20Nacobezu.pdf>> [dostęp: 5.11.2023].
- Słownik języka polskiego*, t. 1, red. M. Szymczak, Warszawa 1994.
- Sroczyński P., *Nauczyciel religii w dialogu z rodziną* [w:] *Dialog w rodzinie*, red. A. Lisiecka-Bednarczyk, Wrocław 2020, s. 119-136.
- Sterna D., *Nauka przez ocenianie*, „Psychologia w Szkole” 2010, nr 2, s. 35-39.

- Sterna D., *Ocenianie inne niż wszystkie*, „Psychologia w Szkole” 2006, nr 2, s. 6-19.
- Sterna D., *Ocenianie kształtujące w praktyce*, Warszawa 2014.
- Sterna D., *Urzeczeni OK*, „Psychologia w Szkole” 2007, nr 4, s. 48-62.
- Stróżynski K., *Ocenianie szkolne* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 3, red. T. Pilch, Warszawa 2004, s. 733-738.
- Strzemieczny J., *Dlaczego ocenianie kształtujące?*, „Dyrektor Szkoły” 2005, nr 5, s. 6-20.
- Szczęśliwi, którzy szukają prawdy. Podręcznik do religii dla klasy 5 szkoły podstawowej*, red. K. Mielnicki, E. Kondrak, Kielce 2020, s. 178-180.
- Zellma A., *Ocenianie kształtujące w nauczaniu religii – od teorii do praktyki*, „Katecheta” 2014, nr 2, s. 4-12.

Streszczenie: Ocenianie kształtujące ukazane zostało z punktu widzenia jego efektywności w pracy dydaktycznej nauczyciela religii – jako styl nauczania, oraz z punktu widzenia jego odbiorcy (czyli ucznia) – jako styl uczenia się. Poddano analizie wszystkie elementy, które składają się na całokształt strategii oceniania kształtującego, a więc: cele lekcji, kryteria oceniania, informację zwrotną, ocenianie kształtujące a ocenianie sumujące, rodzice w ocenianiu kształtującym, pytania kluczowe, techniki zadawania pytań, ocenę koleżeńską i samoocenę uczniowską. Przynoszą one efekty zarówno nauczycielowi, jak i uczniowi. Pogłębiają one bowiem satysfakcję i kompetencje zawodowe katechety, jak również wiedzę, postawę i umiejętności uczniów. Ocenianie kształtujące dostosowuje całokształt warsztatu pracy katechety do coraz bardziej wzrastających potrzeb edukacyjnych katechizowanych i ich rodziców. Jest bardzo efektywną i nowatorską strategią dydaktyczną, podnoszącą w znaczący sposób efektywność lekcji religii.

Słowa kluczowe: ocenianie kształtujące, katechizowany, katecheta, lekcja religii, katecheza.